

Madawi Al-Rasheed: Olja och amerikansk geopolitik i Mellanöstern

[Ur [Catalyst](#), 1 september 2022. Recension av David M Wight, *Oil Money: Middle East Petrodollars and the Transformation of US Empire, 1967–1988*, Cornell University Press, 2021. Madawi Al-Rasheed är gästprofessor vid London School of Economics' Mellanösterncentrum. Hennes senaste bok är *The Son King: Reform and Repression in Saudi Arabia*, Oxford: Oxford University Press 2021. Översättning av artikeln från engelska, Göran Källqvist.]

Den nuvarande sprickan mellan Biden-administrationen och den saudiske kronprinsen, Mohammed bin Salman, har historiska rötter i ett besvärligt förhållande som sträcker sig bakåt ända till 1945. När Rysslands president Vladimir Putin invaderade Ukraina 2022 steg oljepriset exponentiellt, vilket bidrar till en hög inflation globalt och hotar med en världsomfattande lågkonjunktur. För att kompensera för förlusten av sanktionerad rysk olja och lätta på trycket mot företag och industrier, skickade president Joe Biden ett meddelande till Salman med önskemål om ökad oljeproduktion under bristen. Inom ramen för de så kallade speciella amerikansk-saudiska relationerna är detta ett standardförfarande.

Sedan 1940-talet har USA lovat att skydda Saudiarabiens monarki och oljefält i utbyte mot en stabilisering av oljepriset genom att den saudiska produktionen ökar närhelst det behövs. Biden förväntade sig att Salman skulle svara positivt på hans krav – men kronprinsen ignorerade önskemålet. Det var ovanligt. USA skyddar den saudiska monarkin, beväpnar den till enorma kostnader, och skyddade den från internationella sanktioner när dess oberäkneliga unga prins beordrade säkerhetsstyrkor att mörda den oliktankande saudiske journalisten Jamal Khashoggi i Istanbul 2018.

Amerikanska media började kommentera de ”avbrutna relationerna” och prinsens förräderi i Riyadh. De nya berättelserna återspeglar de återkommande spänningarna mellan USA och de oljerika diktatorer som det har skyddat i decennier. Kronprinsen inte bara vägrade lindra den pågående oljekrisen genom att pumpa mer olja över Atlanten. Han underlät också att öppet fördöma Putins invasion av Ukraina. Detta dubbla trots tyder på osäkra relationer men är knappast oväntat med tanke på den historia som återges i historikern David M Wights *Oil Money: Middle East Petrodollars and the Transformation of US Empire, 1967–1988*. [Oljepengar: Mellanösterns petrodollar och USA-imperiets omvandling 1967-1988.] Trots och förräderi har ända sedan 1970-talet varit en naturlig beståndsdel, och utlöstes ofta av uppgörelser som USA och de oljeproducerande länderna vanligtvis höll men ibland förrådde.

Oil Money täcker 1970- och 1980-talen och hjälper oss att förstå det förflutna som fortfarande hem-söker det nuvarande. Wights lättillgängliga och väl underbyggda redogörelse belyser det historiska ursprunget till löftena och farorna i en relation där USA, de oljeproducerande arabländerna och Iran samtliga har misslyckats att få till stånd en positiv omvandling av petrodollarekonomin. Denna ekonomi är ett centralt tema i boken och var beroende av en enda vara och baserades på att oljeintäkterna bara erhöles i amerikanska dollar. Det var tänkt att regeringarna i Mellanöstern skulle använda sina nya dollar till att bygga infrastruktur och lansera omfattande moderniseringsprogram. Men det gjorde de inte.

Enligt Wight var petrodollarekonomins logik inriktad på att oljerikedomarna skulle användas till ”modernisering”, som att bygga nya industristäder, utbildningsinstitutioner, sjukvårdsinrättningar och – framförallt – moderna, välutrustade arméer för att försvara regimerna och deras nya rikedomar. I utbyte mot att garantera oljeregimernas säkerhet krävde USA att amerikanska entreprenörer, företag och industrier skulle få de flesta utvecklingskontrakten. USA betalade för olja i dollar, men det var meningen att dessa dollar så småningom skulle flöda tillbaka till USA. Wight historiserar detta förhållande mellan ojämlika parter som i själva verket är komplicerat och ibland inte går att kategorisera på ett enkelt sätt. Vem hade övertaget i detta förhållande, USA eller oljeproducenterna? Vem utövade utpressning? Var förhållandet fyllt av motsättningar, fientlighet och ilska från båda sidor? Och vid vilka historiska tidpunkter blev det problematiskt? Det är några av de frågor som besvaras i denna ovärderliga bok.

Enligt Wight har olja ända sedan 1900-talets andra hälft varit och fortsätter att vara ryggraden i USA:s engagemang i Mellanösterns oljeproducerande länder. Den fick USA att närma sig arabvärlden och Iran och låg bakom utvidgningen av USA:s makt i regionen. Även om många böcker har skrivits om detta förhållande, så erbjuder *Oil Money* nya insikter i 1970- och 1980-talens inneboende motsättningar och allvarliga aspekter efter att kriget mellan arabvärlden och Israel hade utlöst ett oljeembargo.

Många som forskar om USA:s internationella engagemang efter Andra världskriget tvekar att använda ordet ”imperium” för att beskriva detta arv, men Wight skyggar inte för att göra imperiet centralt för sin analys. Anhängare stödde det nya framväxande amerikanska imperiet som en sorts ömsesidigt beroende av petrodollar. Men motståndare kallade det ren utsugning och moralisk bankrutt.

Med hjälp av nya historiska källor och arkiv dokumenterar Wight hur det ömsesidiga beroendet av petrodollar mellan USA och de oljeproducerande länderna i Mellanöstern skapade olika resultat. USA drogs in i regionen på sätt som berikade dess ekonomi. Teknologioverföringar, vapenförsäljning, ingenjörstjänster, konsumtionsvaror och direkta investeringar med petrodollar i USA:s ekonomi sög upp en betydande del av oljeintäkterna. I utbyte lovade USA de oljeproducerande länderna säkerhet och modernisering under USA:s ledning.

Men det ömsesidiga beroendet av petrodollar blev också grunden till en rad besvärliga kriser – osäkerhet, krig, revolutioner, korruption, invasioner och även Hollywoods masskultur med orientalistiska föreställningar. Tack vare USA:s militära och politiska stöd blev odemokratiska eliter i Mellanöstern starkare, mer skoningslösa och mer korrumperade. Wight hävdar att korruptionen blev inneboende på båda sidor, och auktoritära härskare, kongressledamöter, lobbyister och direktörer samlade på sig stora rikedomar på bekostnad av ansvar och ärlighet. Berättelsen om olja är en berättelse om motsättningar med allvarliga konsekvenser för folket både i Mellanöstern och USA.

Utöver i USA och Mellanöstern användes oljerikedomar för att undergräva mänskliga rättigheter, demokrati och rättvisa över hela jordklotet. Under förevändning av att bekämpa kommunismen i hela världen beordrade, enligt författaren, USA sina oljerika allierade att finansiera och stöda auktoritära härskare utanför oljeregionen, exempelvis i Latinamerika och Asien. Mobiliseringen av det saudiska islam och skapandet av en jihadistisk styrka för att befria Afghanistan från den sovjetiska ockupationen på 1980-talet, vilket avslutade det kalla kriget, var ett annat exempel på hur petrodollar finansierade USA:s geopolitiska intressen. Välbehövligen oljeintäkter slösades bort eller sögs

in i korruptionsskandaler – och användes inte för att utveckla arabvärldens ekonomier och samhällen.

Wight ger flera exempel på den systematiska korruption som finns inbyggd i den USA-ledda petrodollarekonomin. För att rädda det amerikanska jordbruket från en överhängande kris 1974 slöt boskapsägare längs Stilla havet i västra USA ett avtal med RJB Sales Inc om att smälta ner och ta bort lukt från kospillning. Ett amerikanskt transportföretag anlätades för att transportera den till Bahrain och Abu Dhabi för att användas som gödsel. Ett sagoavtal på miljontals dollar visade sig vara en bluff, när personen som påstod sig vara en bahrainsk prins och skrev under avtalet visade sig vara anställd i ett flygbolag. 1974 hade Mellanöstern ”blivit ett ställe med så mycket rikedomar att det var tänkbart att till och med dynga som transporterades halvvägs över jorden skulle kunna säljas för en förmögenhet”. Privata amerikanska företag strävade efter att få arabiska petrodollar till varje pris.

Det gällde inte bara USA:s privata sektor utan också USA:s utrikespolitik. Ingen sammanfattade den amerikanska utrikespolitikens karaktär gentemot det oljerika Mellanöstern och utrikespolitikens obevekliga kapplöpning efter arabiska och iranska oljerikedomar bättre än Henry Kissinger när han sa:

Om de här beduinerna vill använda alla sina pengar för att bygga fotbollsarenor, så är det okej för min del.... Vi ska dra till oss så mycket av deras pengar som vi kan.... Vårt främsta mål ska vara att göra deras beroende av oss så stort som möjligt.

Under täckmantel av moderniseringsprojekt som utformades och genomfördes av amerikanska entreprenörer, plundrade petrodollar de mångas resurser till fördel för de få.

Wight undersöker på ett omdömesgillt sätt hur amerikanska media och populärkulturen efter oljeembargot 1973 arbetade för att förstärka de negativa stereotyperna om oljerika arabiska schejker. Filmer och komedier från Hollywood framställde dem som ”knasiga, rika, sextokiga, tyranniska och/eller blodtörstiga skurkar”. USA var förnärmade över deras plötsliga rikedom och var mot deras påstådda övertagande av amerikanska företag och tillgångar. Det dramatiserades i komedier som förstärkte den negativa bilden av araber, något som möjligen röjde vägen för senare diskriminering av muslimer efter 11 september. I Wights analys är detta terroristangrepp en av de mest allvarliga följderna av petrodollarekonomin. Innan det var gisslankrisen i Iran, när personal på USA:s ambasad i Teheran togs som gisslan efter den iranska revolutionen 1979, en tidigare manifestation av den ilska och frustration som iranska nationalister, islamister, vänsteranhängare och revolutionärer upplevde över att USA plundrade deras resurser och belönade deras förtryckare, shahen. Vedergällning mot amerikanska intressen blev vanligt inte bara i Iran utan också i andra huvudstäder, från Tripoli till Riyadh. Med Wights ord visade sig det ömsesidiga beroendet av petrodollar vara ett tveeggat svärd.

Boken ger en nyanserad analys av flera amerikanska presidenters, deras nationella säkerhetspersonals och deras utrikespolitiska rådgivares oljepolitik. Från Richard Nixon till Ronald Reagan ger Wights tydliga, kronologiska berättelse en fullständig överblick av den amerikanska sidan av det ömsesidiga beroendet av petrodollar. Han blottlägger noggrant flera lager i USA:s politiska beslutsfattande som påverkades av ”oljechocken” under oljeembargot 1973.

Boken är mindre informativ när den diskuterar de inrikespolitiska problemen på den arabiska och

iranska sidan. Läsare som inte redan är bekanta med dessa länders lokala historia kan inte få en fullständig förståelse av de lokala aktivisternas och olikttänkandes kamp, strävande och besvikelser, under motståndet mot både sina egna auktoritära härskare och även USA självt. Trots allvarliga ansträngningar från USA:s och västs sida att hitta billiga alternativa energikällor är den arabiska och iranska oljan en värdefull tillgång. De som kontrollerade den förr vet att det fortfarande, nästan ett sekel efter att oljan upptäcktes i deras torra del av världen, är den som drar USA och världen till deras region.

Även om olja var och fortfarande är viktig för relationerna mellan USA och arabvärlden, så måste också andra faktorer tas under övervägande. Utöver petrodollarekonomin var den oljeproducerande regionens geostrategiska betydelse lika viktig, eftersom den ligger så centralt placerat mellan väst och Asien. Den historiska period som Wight täcker visar hur viktiga USA:s baser var – inte bara för att skydda oljefälten utan också för att inleda aggressiva militära fälttåg mot USA:s rivaler. Den amerikanska närvaro garanterade insamling av underrättelser och att de kunde befatta sig med den lokala politiken, till förfång för de många krafter som var mot både det amerikanska imperiet och underordnade monarker, som sällan trotsade sina amerikanska beskyddare. Tyvärr täcker inte Wight denna sida av relationerna, trots att den fick sin början på de 1970- och 1980-tal som boken täcker.

Efter 11 september, och under täckmantel av ”kriget mot terrorn”, upplevde regionen de värsta grymheterna och drönarattackerna på årtionden. Slutligen inleddes USA:s invasion av Afghanistan och Irak från territorier i oljebältet från Kuwait till Oman, inklusive Saudiarabiens enorma öknar. Saudiarabiens krig mot Jemen kunde i själva verket inte ha startats utan betydande amerikansk hjälp, vapen och utbildningscentra som upprättades i Arabiska halvöns södra hörn.

Sedan 1979 har vidmakthållandet av en kalla krigssituation mellan Saudiarabien och Iran tjänat USA:s intressen väl, och splittrat regionen längs sekteristiska linjer. USA spelade en viktig roll under denna konflikt, och beväpnade i dess början Irak och de oljeproducerande länderna vid Persiska viken så att de kunde fortsätta ett krig som varade i 8 år och ledde till enorma mänskliga förluster och åderlät Persiska vikens ekonomier. Framförallt ökade länderna vid Persiska viken sin jakt efter att köpa amerikanska vapen, och ökade sina militära utgifter på USA-tillverkade stridsflygplan och andra vapen. USA ökade hoten mot Iran och skapade osäkerhet och möjliga konfrontationer i Persiska viken även sedan kriget mellan Iran och Irak tog slut 1988 – och som ett resultat av allt detta måste petrodollar spenderas på amerikanska vapen.

När USA skrev under kärnvapenavtalet med Iran ((Joint Comprehensive Plan of Action, eller JCPA) under Barack Obama 2015 kände sig många länder vid Persiska viken förrådade. Men ett land spelade en viktig roll för att underlätta förhandlingarna: Oman, som fortfarande är ett viktigt nav och i hemlighet hjälper USA med överenskommelser i regionen. Qatar kom att spela en liknande roll, och fungerade som en startplats för de förhandlingar med talibanerna som ledde fram till att de amerikanska trupperna drogs tillbaka på sommaren 2021.

Petrodollarekonomin handlar alltså om mer än bara olja. Även om USA inte längre är den främsta konsumenten av olja från Mellanöstern, så består dess relationer med de oljeproducerande länderna. Det amerikanska imperiet i regionen är ödesbestämt att fortsätta, eftersom USA:s grepp om denna vara gör det möjligt för det att manipulera Kinas och Asiens geopolitiska tillgångar.

Under den pågående kampen om kontrollen över Mellanöstern är den nuvarande krisen med

Ryssland och USA:s påtryckningar på Saudiarabien att öka oljeproduktionen bara den senaste episoden. Det har fått många att mena att Saudiarabien är central för att besegra Putin i Ukraina. Men den här gången vägrade den saudiske kronprinsen att lyda Washington och är fortfarande försiktig. Han är också mycket orolig för varje amerikanskt närmande till hans ärkefiende, Iran. Det ser inte lovande ut med det aktuella återupplivandet av det USA-ledda kärnvapenavtalet med Iran, efter att Donald Trump drog sig ur det – men det finns goda chanser att det kan leda till att Iran återupprättas och får komma tillbaka på den internationella scenen. En sådan utveckling kan förvärpa splittringen med kronprinsen, stabilisera oljepriserna när den iranska oljan blir tillgänglig och omdirigera USA:s intresse till Iran (som under shahens styre).

Det är fortfarande för tidigt att förutsäga utgången av den nuvarande sprickan mellan USA och Saudiarabien. Men det är sannolikt att USA kommer att fortsätta att samarbeta med ett trotsigt Saudiarabien, om inte den sistnämnda glider ännu mer in i Rysslands armar. *Oil Money* kommer att förbli relevant för att förstå det historiska ursprunget till detta förhållande som är så fyllt av motsättningar och spänningar. Efter att under 2 år ha verkat bannlysa prinsen planerar Joe Biden nu att besöka Saudiarabien i juli 2022.* Det återstår att se om denna symboliska gest kommer att leda till en återgång till det gamla avtalet: olja mot säkerhet.

* Biden besökte verkligen Saudiarabien 15-17 juli – öa.